

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Voedingsaanbod in het MBO

*Deel B: Verdiepend onderzoek op een aantal
MBO locaties*

RIVM briefrapport 260261001/2012
I.E.J. Milder | J. Mikolajczak

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
*Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport*

Voedingsaanbod in het MBO

Deel B: Verdiepend onderzoek op een aantal MBO locaties

RIVM Briefrapport 260261001/2012
I.E.J. Milder | J.Mikolajczak

Colofon

© RIVM 2012

Delen uit deze publicatie mogen worden overgenomen op voorwaarde van bronvermelding: 'Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), de titel van de publicatie en het jaar van uitgave'.

Ivon EJ Milder
Jochen Mikolajczak

Contact:
Ivon Milder
Centrum voor Preventie en Zorgonderzoek
ivon.milder@rivm.nl

Dit onderzoek werd verricht in opdracht van MBO Raad, in het kader van project L/260003/12/MB

Rapport in het kort

Voedingsaanbod in het MBO. Deel B: Verdiepend onderzoek op een aantal MBO locaties

Op veel MBO-locaties zijn de afgelopen jaren maatregelen getroffen om een gezond voedingspatroon onder studenten te stimuleren, maar er kan nog veel aan het voedingsaanbod worden verbeterd. Dit blijkt uit een inventarisatie onder 27 MBO-locaties. Hiervoor zijn enquêtes afgenomen onder de facilitair managers van de deelnemende scholen. De resultaten bieden aanknopingspunten om de komende jaren het voedingsaanbod op scholen te verbeteren en voor verder onderzoek naar de effecten van maatregelen. Het RIVM heeft de inventarisatie samen met het onderzoeksbureau de DSP-groep uitgevoerd, op initiatief van de MBO-raad.

Beter assortiment

De scholen hebben vooral het assortiment in kantines en automaten aangepast. Ook wordt op ruim de helft van de locaties gebruik gemaakt van een (kleur)coderingssysteem dat aangeeft welke producten gezond of minder gezond zijn. Daarnaast is er aandacht voor voeding in de lesstof. De scholen wordt aanbevolen om komende jaren gezonde voedingskeuzes nog gemakkelijker en aantrekkelijker te maken. Dit kan bijvoorbeeld door goede lespakketten te ontwikkelen en door gezonde voeding te promoten.

Evenwichtig aanbod gezonde en minder gezonde producten

De meeste MBO locaties beschikken over een kantine en frisdrank- en snoepautomaten. Volgens de facilitair managers houdt het aanbod van gezonde en minder gezonde producten in de kantines elkaar in evenwicht. Op de meeste locaties worden daar diverse 'gezonde' producten aangeboden, zoals belegde broodjes en soep, maar ook calorierijke producten als chips, candybars, zakjes snoep en (gevulde) koeken. Het aanbod aan dranken in de kantines en frisdrankautomaten omvat meestal zowel calorierijke varianten (zoals frisdrank, melk- en yoghurt dranken, vruchtensappen en sportdrank met toegevoegd suiker), als calorie-arme (zoals light-frisdrank, melk- en yoghurt dranken en vruchtensappen zonder toegevoegd suiker en bronwater).

Gedeelde verantwoordelijkheid

Alle deelnemende facilitair managers vinden dat MBO scholen een verantwoordelijkheid hebben om een gezond voedingspatroon onder studenten te bevorderen. Hierbij wordt wel vaak opgemerkt dat het om een gedeelde verantwoordelijkheid gaat, met onder meer de ouders en de studenten zelf. Daarnaast hebben scholen volgens hen slechts tot op zekere hoogte invloed op het voedingspatroon van studenten.

Trefwoorden:

voeding, middelbaar beroepsonderwijs, scholen, preventie, jeugd

Abstract

Food supply at Dutch Vocational Education. Part B: In-depth investigation at a number of locations

In the past few years, many schools in the vocational education system took actions to improve the dietary pattern of students, but much room for improvement of the food supply remains. This is shown in an investigation at 27 locations. Data were collected by questionnaires from facility managers of the participating schools. The results provide leads to further improve the food supply at Dutch secondary schools and to carry out further research to the effects of actions. This investigation was performed by the RIVM together with the research organisation DSP-group, in request of the council for vocational education ("MBO Raad").

Improved assortment

Schools mainly adjusted the range of products in canteens and vending machines. In addition a (color) coding scheme to indicate which products are healthy or less healthy is used at more than half the locations. Besides, there is attention for nutrition in the school curriculum. Schools are recommended to make the healthy food choice easier and more attractive for students. This can be achieved by developing adequate educational materials and by promoting healthy foods.

Balanced supply of healthy and less healthy products

At most locations a canteen and vending machines for (soft) drinks and candy are present. According to the facility managers, the supply of healthy and less healthy products in the canteens is well balanced. At most locations several "healthy" products such as sandwiches and soup, but also energy-dense products such as crisps, candy bars, sweets and pastry/cake are offered in the canteens. The range of drinks in canteens and vending machines mostly includes high-caloric types (such as soft drinks, dairy, fruit juices and sports drinks with added sugar), as well as low-caloric types (such as light soft drinks, dairy and fruit juices without added sugar and spring water).

Shared responsibility

In the opinion of all of the participating facility managers, vocational education schools have a responsibility in encouraging a healthy dietary pattern among students. However, many remark that this responsibility is shared with, among others, the parents and the students themselves. Besides, in their opinion schools only have a limited influence on the dietary pattern of students.

Keywords:

nutrition, vocational education, schools, prevention, youth

Voorwoord

Dit briefrapport beschrijft een verdiepend onderzoek naar het voedingsaanbod op een aantal MBO locaties. Dit onderzoek vormt een aanvulling op onderzoek op instellingsniveau, waarover wordt gerapporteerd door de DSP-groep. Samen geven deze onderzoeken een eerste beeld van de stand van zaken van het voedingsaanbod op het MBO. Deze informatie biedt aanknopingspunten om de komende jaren het voedingsaanbod binnen het MBO positief te kunnen beïnvloeden en voor diepgaander onderzoek naar de effecten van maatregelen.

Het onderzoek werd in opdracht van de MBO Raad uitgevoerd door het centrum voor Preventie en Zorgonderzoek (PZO) van het RIVM i.s.m. met de DSP-groep.

Wij bedanken de MBO Raad en in bijzonder Jan Faber voor het mogelijk maken van dit onderzoek.

Verder ook dank aan onze collega's Paul Duijvestijn, Marieke de Groot, Sanneke Verweij en Manja Abraham van de DSP-groep en Rianne van Beek van ADV Market Research voor de prettige samenwerking.

En tot slot dank aan Ellen de Hollander, Wanda Wendel-Vos, Jantine Schuit en Wanda Bemelmans van het RIVM voor hun inhoudelijke ondersteuning en opmerkingen bij eerdere versies van het briefrapport.

Inhoud

1	Inleiding—11
1.1	Achtergrond—11
1.2	Aanleiding—12
1.3	Onderzoeksvraagstellingen—12
1.4	Leeswijzer—12
2	Methoden—13
2.1	Onderzoeksdesign en dataverzameling—13
2.2	Respons—13
2.3	Vragenlijst—14
3	Resultaten—15
3.1	Beschikbaarheid van faciliteiten—15
3.2	Voedingsaanbod—15
3.3	Maatregelen en beleid—19
3.4	Visie op verantwoordelijkheid van scholen—23
4	Conclusies en aanbevelingen—25
4.1	Conclusies en discussie—25
4.2	Aanbevelingen—27
	Literatuur—29
	Bijlage 1 Vragenlijst voedingsaanbod op MBO locaties—31

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Het Middelbaar Beroepsonderwijs (MBO) in Nederland bestaat uit 66 instellingen: regionale opleidingscentra (ROC's), agrarische opleidingscentra (AOC's) en vakscholen, met ruim 500.000 studenten (exclusief volwassenen educatie) (1). Ongeveer een kwart van de MBO studenten is jonger dan 18 jaar. De grootte van MBO instellingen varieert van een paar duizend tot ongeveer 50.000 studenten. De meeste MBO instellingen beschikken over meerdere locaties.

Studenten op het MBO blijken vaak een ongezonde leefstijl te hebben. Dit blijkt uit een analyse van gegevens van Test Je Leefstijl van 7977 studenten op 10 MBO scholen door TNO in 2009/2010 (2). Test Je Leefstijl is een online leefstijlscan, die bestaat uit een aantal vragenmodules over o.a. bewegen, voeding, gebruik van genotsmiddelen en veilige seks. Ook zijn de resultaten van een aantal fysieke metingen (lengte, gewicht, buikomtrek) en fitheidstesten in de leefstijlscan ingevoerd. Het doel van de leefstijlscan is studenten bewust te maken van hun leefstijl en kennis overdragen over een gezonde leefstijl.

Uit de TNO analyse bleek dat bijna één op de vijf studenten overgewicht of obesitas had. Slechts één op de drie studenten voldeed aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (30-60 minuten bewegen per dag afhankelijk van de leeftijd) en 84% zat meer dan twee uur per dag achter een beeldscherm.

Ook op het gebied van voeding voldeed een groot deel van de studenten niet aan de daarvoor gestelde normen, vooral voor het eten van groenten en fruit. Slechts 28% at minimaal 200 gram groente per dag en 21% at minimaal twee stuks fruit. Verder ontbeet 62% van de deelnemers aan Test Je Leefstijl dagelijks en was 53% matig met frisdrank (maximaal 1 glas per dag) en 74% met tussendoortjes (maximaal 3 stuks/porties snoep en snacks per dag).

De school is een belangrijke setting voor het bevorderen van een gezonde leefstijl en de preventie van overgewicht onder jongeren. Jongeren binnen het VMBO en MBO vormen een risicogroep op het gebied van bewegingsarmoede en schooluitval. Vandaar dat het ministerie van VWS prioriteit geeft aan deze schooltypen bij het stimuleren van een gezonde leefstijl (3). Enkele landelijke initiatieven om sport en bewegen op het MBO te bevorderen zijn het beleidskader Sport, Bewegen en Onderwijs (3) en het Masterplan Bewegen en Sport MBO (4).

Op het gebied van het voedingsaanbod is "De Gezonde Schoolkantine" van het Voedingscentrum (5), dat onderdeel is van het deelconvenant school van het Convenant Gezond Gewicht, een belangrijk landelijk project (6).

Een programma voor integrale gezondheidsbevordering op het MBO is "De Gezonde School" van het Centrum Gezond Leven (CGL) van het RIVM (6). Door het CGL is i.s.m. met o.a. het NIGZ¹ en de MBO Raad de handleiding Gezonde School ontwikkeld. Vanaf eind 2011 hadden MBO instellingen de mogelijkheid om ondersteuning te krijgen van het NIGZ bij het werken met de Handleiding Gezonde School.

¹ Het NIGZ is inmiddels (per juli 2012) failliet verklaard. De Gezonde School activiteiten van dit instituut zijn overgegaan naar het CBO (kennisinstituut op het gebied van kwaliteit van zorg), onderdeel van TNO.

1.2 Aanleiding

Het RIVM heeft, in opdracht van het ministerie van VWS, in 2006/2007 en 2010/2011 onderzoek uitgevoerd naar de situatie m.b.t. de preventie van overgewicht in het voortgezet onderwijs (7-9). Dit onderzoek richtte zich op het beleid ten aanzien van overgewichtpreventie, voedingsaanbod en beweegmogelijkheden en maatregelen en projecten gericht op overgewichtpreventie, voeding en/of bewegen.

De DSP-groep doet sinds 2006 in opdracht van de MBO Raad monitoronderzoek naar de aandacht voor bewegen en sport binnen MBO instellingen (10). Er was echter nog geen informatie beschikbaar over het voedingsaanbod op het MBO. Vandaar dat de MBO Raad de DSP-groep en het RIVM heeft verzocht om een onderzoek uit te voeren naar het voedingsaanbod op het MBO en het beleid m.b.t. het voedingsaanbod. Beleid en keuzes over het voedingsaanbod kunnen worden bepaald op centraal (instellings-)niveau of op decentraal (locatieniveau). Daarom bestaat het onderzoek uit twee delen:

Deel A: Onderzoek op instellingsniveau. Hiervoor zijn de centrale facilitair managers van de 66 MBO instellingen benaderd.

Deel B: Een verdiepend onderzoek op locatieniveau. Hiervoor zijn de decentrale facilitair managers van 12 MBO instellingen benaderd.

De DSP-groep rapporteert **deel A** van het onderzoek (11). In dit deel wordt vooral ingegaan op de beleidsmatige aandacht voor het thema gezonde voeding in het MBO. Ook is in grote lijnen navraag gedaan naar het voedingsaanbod en maatregelen en plannen ter bevordering van een gezond voedingspatroon.

Dit briefrapport beschrijft **deel B** van het onderzoek. Hierin wordt in meer detail gekeken naar het voedingsaanbod op scholen (in kantines en automaten) en specifieke maatregelen en projecten gericht op een gezond voedingsaanbod.

1.3 Onderzoeksvraagstellingen

Het doel van dit onderzoek is het in kaart brengen van het voedingsaanbod op een aantal MBO locaties. Per locatie worden geïnventariseerd:

- De aanwezigheid van kantines en automaten.
- Het voedingsaanbod in kantines en automaten.
- Maatregelen die scholen (op locatie) treffen voor het bevorderen van een gezond voedingspatroon van studenten.
- Projecten op het gebied van gezonde voeding/leefstijl waaraan wordt deelgenomen.

Verder is nagegaan in hoeverre MBO scholen volgens de respondenten op locatieniveau (decentrale facilitair managers) een verantwoordelijkheid hebben bij het stimuleren van een gezond voedingspatroon onder studenten.

1.4 Leeswijzer

In **hoofdstuk 2** staat een beschrijving van gebruikte onderzoeksmethoden.

In **hoofdstuk 3** worden de resultaten beschreven voor de beschikbaarheid van faciliteiten (kantine en automaten); het voedingsaanbod, maatregelen en beleid en de visie op de verantwoordelijkheid van MBO scholen bij het stimuleren van een gezond voedingspatroon onder studenten.

Ten slotte bevat **hoofdstuk 4** de conclusies en discussie en aanbevelingen voor verder onderzoek en de praktijk.

2 Methoden

2.1 Onderzoeksdesign en dataverzameling

Bij het onderzoek op instellingsniveau (Deel A) (11) is aan de centrale facilitair managers gevraagd om aan te geven welke personen op locatieniveau verantwoordelijk zijn voor het voedingsaanbod.

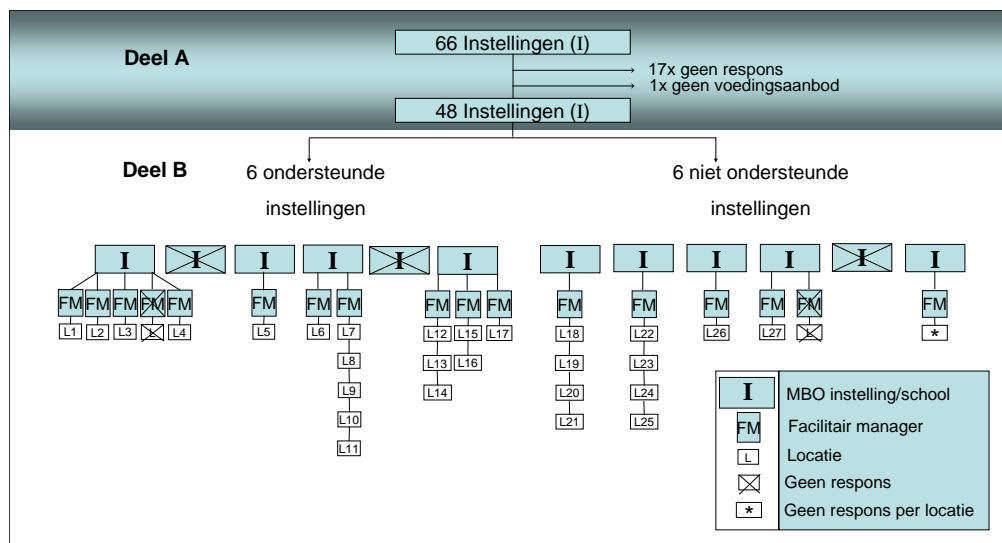
In totaal hebben 49 van de 66 MBO instellingen geparticipeerd in deel A van het onderzoek (zie **figuur 2.1**). Op één van deze scholen bleek echter geen voedingsaanbod te zijn. Uit de 48 MBO scholen zijn 12 scholen geselecteerd voor een diepgaander inventarisatie van het voedingsaanbod, maatregelen en projecten op locatieniveau. Hierbij werd rekening gehouden met de ondersteuning van "De Gezonde School" door het NIGZ, de grootte van de school, regionale spreiding en het niveau waarop beslissingen betreffende het voedingsaanbod worden genomen (centraal/ decentraal).

Indien in de vragenlijst van deel A nog geen contactgegevens van de decentrale facilitair manager(s) waren ingevuld, is telefonisch contact opgenomen met de centrale facilitair manager om deze gegevens te achterhalen.

De decentrale facilitair managers zijn vervolgens per email benaderd met het verzoek een digitale vragenlijst in te vullen. Indien geen reactie werd ontvangen werden deze personen telefonisch benaderd met het verzoek de vragenlijst in te vullen. Bij 2 personen is daarbij de vragenlijst direct telefonisch afgenomen.

2.2 Respons

Voor 9 van de 12 benaderde scholen is door één of meer (decentrale) facilitair managers een vragenlijst ingevuld; 4 van de 6 scholen met ondersteuning van "De Gezonde School" door het NIGZ en 5 van de 6 scholen zonder ondersteuning. In totaal is door 15 facilitair managers een vragenlijst ingevuld.

Figuur 2.1 Overzicht van onderzoeksdesign en respons

Zowel bij de ondersteunde als niet-ondersteunde scholen ontbreekt informatie over 1 locatie. Door één van de managers is de vragenlijst niet ingevuld voor iedere locatie afzonderlijk, maar voor alle locaties gezamenlijk (54 locaties). De overige facilitair managers zijn verantwoordelijk voor 1 tot 5 locaties, zodat voor 27 afzonderlijke locaties informatie is verkregen.

2.3 Vragenlijst

De vragenlijst was gebaseerd op de voedingsvragen uit de vragenlijst die eerder is gebruikt voor onderzoek naar overgewichtpreventie in het voortgezet onderwijs (7-9).

De vragenlijst bestond uit 19 vragen over de beschikbaarheid van faciliteiten (kantine, frisdrankautomaten, snoepautomaten, versautomaten, en waterkoelers), het voedingsaanbod in de kantine en automaten, en maatregelen en deelname aan projecten gericht op een gezond voedingspatroon van de studenten (**bijlage 1**). Ook werd gevraagd of MBO instellingen volgens de respondent een verantwoordelijkheid hebben bij het stimuleren van een gezond voedingspatroon van de studenten en was er ruimte voor aanvullende opmerkingen.

Per vragenlijst kon antwoord worden gegeven over 1 tot 5 locaties. Bij de meeste vragen was het mogelijk om te antwoorden per locatie, of om aan te geven dat het antwoord van toepassing was op alle locaties waar de facilitair manager werkt.

Om de respondenten niet onnodig te belasten, werd de mogelijkheid geboden om locaties samen te nemen bij het invullen van de vragenlijst, indien het voedingsaanbod en –beleid op meerdere locaties overeenkomt.

De data uit de elektronische vragenlijsten zijn opgenomen in een bestand en vervolgens geanalyseerd met het statistische programma SAS, waarbij alleen beschrijvende statistiek is toegepast (frequentie en kruistabellen).

3 Resultaten

3.1 Beschikbaarheid van faciliteiten

Voor 27 locaties is informatie op locatieniveau verkregen. Het (geschatte) aantal studenten per locatie liep uiteen van 70 tot 10.000. (gemiddelde 2430 studenten).

Alle locaties beschikken over één of meer frisdrank- en snoepautomaten. Ook hebben bijna alle locaties één of meer kantines (**tabel 3.1**)

Een waterkoeler is te vinden op bijna de helft van de locaties, slechts 5 locaties beschikken over een versautomaat. Deze 5 locaties hebben allemaal ook een kantine.

Tabel 3.1 Aanwezigheid van kantines, frisdrank-, snoep- en versautomaten en waterkoelers per locatie (n=27)

	Locaties met voorziening, n (%)
Kantine, uitgiftebalie of counter	24 (89%)
Frisdrankautomaat	27 (100%)
Snoepautomaat	27 (100%)
Versautomaat	5 (19%)
Waterkoeler	11 (42%)

3.2 Voedingsaanbod

Het voedingsaanbod in de kantine en frisdrank- en snoepautomaten is in detail nagevraagd.

Kantine

Op de meeste locaties wordt de kantine extern beheerd door een cateraar (**tabel 3.2**). Opvallend is dat bij de ondersteunde scholen een deel van de locaties de kantine in eigen beheer heeft, terwijl bij de niet-ondersteunde scholen op geen enkele locatie het geval is.

Tabel 3.2 Beheer van de kantine (n=24)‡

	Scholen met ondersteuning gezonde school (n=15)	Scholen zonder ondersteuning gezonde school (n=9)
Intern door de school zelf	9	0
Extern door een cateraar	6	8
Anders	0	1*

‡Alle locaties met ten minste één kantine.

*Op deze locatie wordt de kantine beheerd door de Middelbare hotelschool.

Voor de meeste locaties geven de facilitair managers aan dat er meer “gezonde” dan “minder gezonde” producten in de kantine worden aangeboden, of dat er evenwicht is in het aantal gezonde en minder gezonde producten (**tabel 3.3**). Voor 2 locaties (beide van ondersteunde scholen) was de inschatting van het aanbod minder positief.

Tabel 3.3 Inschatting van het aanbod in de kantine(s) (n=24)‡

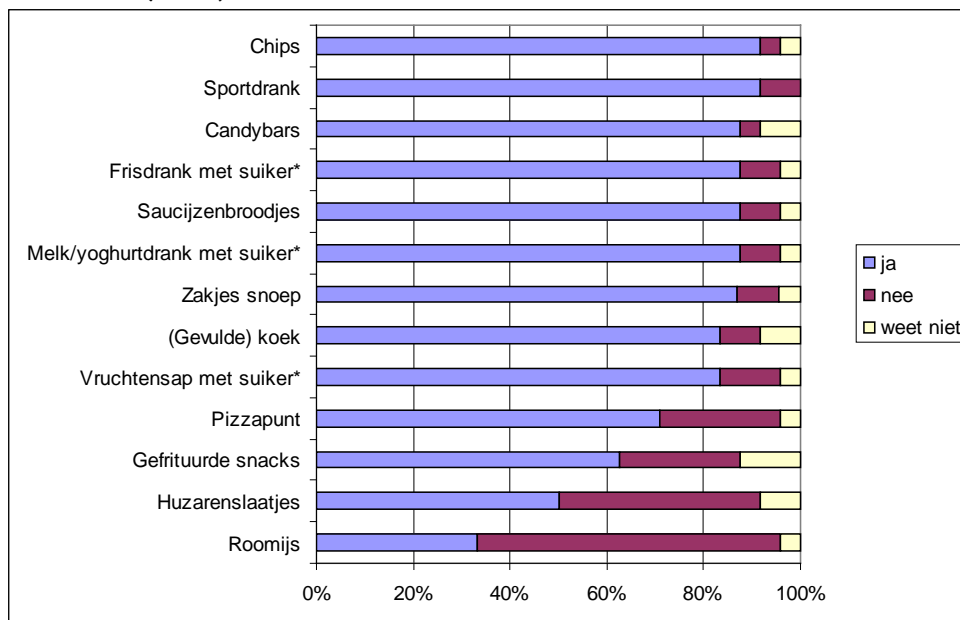
	Scholen met ondersteuning gezonde school (n=15)	Scholen zonder ondersteuning gezonde school (n=9)
Bijna alleen maar “minder gezonde” producten	1	0
Meer “minder gezonde” dan gezonde producten	1	0
Evenveel “minder gezonde” als “gezonde” producten	4	4
Meer “gezonde” dan “minder gezonde” producten	9	5
Bijna alleen maar “gezonde” producten	0	0

‡Alle locaties met ten minste één kantine.

Voor 13 “minder gezonde” en 12 “gezonde” producten is nagevraagd of ze dagelijks in de kantine(s) worden aangeboden. Vanwege het beperkte aantal locaties, en omdat er geen duidelijke verschillen waren tussen wel- en niet ondersteunde scholen worden de resultaten voor alle locaties gezamenlijk gepresenteerd (**figuur 3.1 en 3.2**).

Op de meeste locaties (>80%) worden chips, saucijzenbroodjes, candybars, zakjes snoep en (gevulde) koeken aangeboden. Ook worden op de meeste locaties diverse calorierijke dranken in de kantine aangeboden (frisdrank, sportdrank, melk/yoghurtdranken en vruchtensappen of –dranken met toegevoegd suiker). Pizzapunten, gefrituurde snacks, en huzarenslaatjes worden op meer dan de helft van de locaties aangeboden en roomijs op ongeveer 35% van de locaties.

Figuur 3.1 Percentage scholen met aanbod van “minder gezonde” producten in de kantine (n=24) ‡

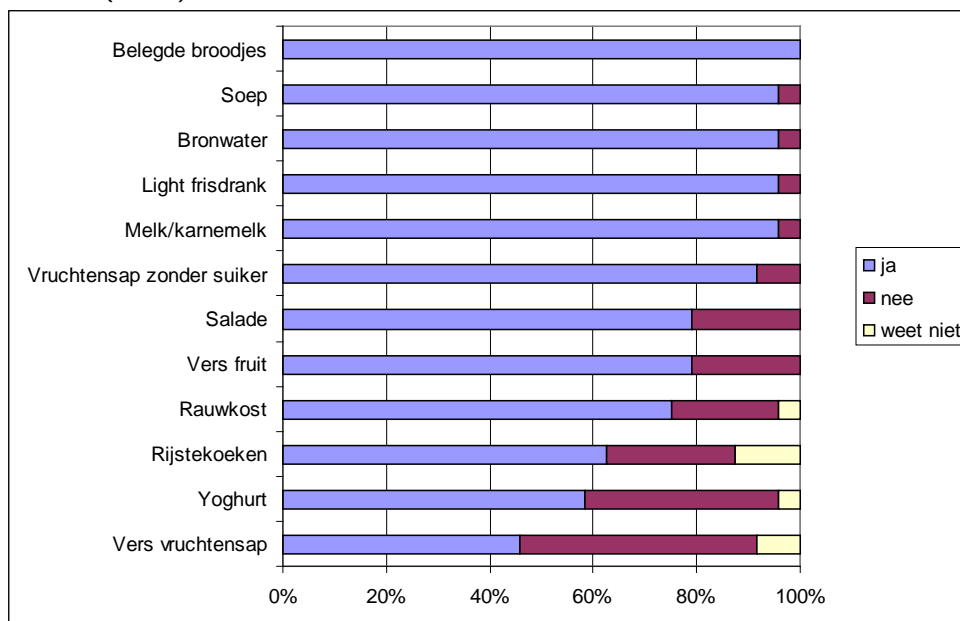

‡Alle locaties met ten minste één kantine. *Met toegevoegd suiker.

Op alle locaties worden belegde broodjes aangeboden en op de meeste locaties (>80%) wordt ook soep aangeboden. Ook zijn calorie-arme/gezonde dranken in de meeste kantines verkrijgbaar (bronwater, licht frisdrank, melk/karnemelk en vruchtensap zonder toegevoegd suiker).

Vers vruchtensap, yoghurt, rijstekoeken, vers fruit en rauwkost/salade worden op 50-80% van de locaties in de kantine(s) aangeboden.

Figuur 3.2 Percentage scholen met aanbod van “gezonde” producten in de kantine (n=24) ‡

‡Alle locaties met ten minste één kantine.

Frisdrank- en snoepautomaten

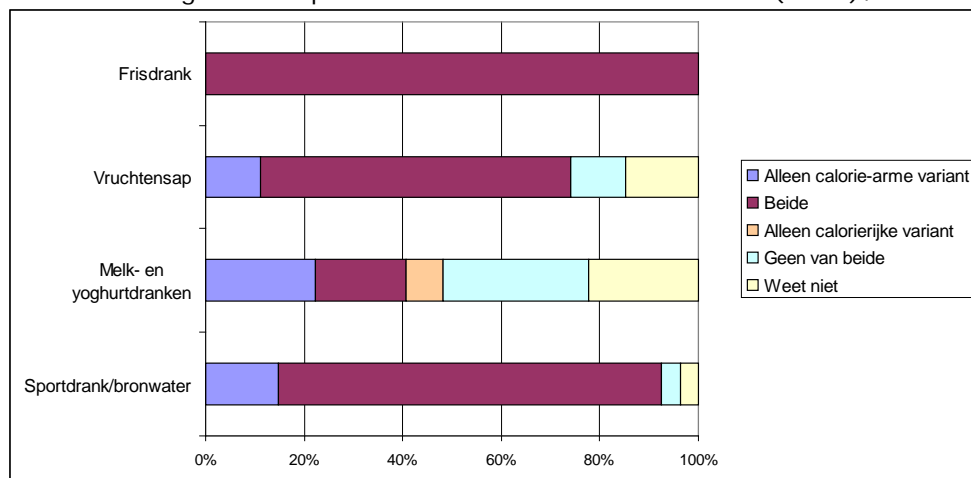
Voor de frisdrankautomaten geeft ruim de helft van de locaties aan dat het aanbod calorierijke producten groter is dan dat van calorie-arme/gezonde producten of dat de frisdrankautomaten bijna alleen maar calorierijke producten bevatten (**tabel 3.4**).

Tabel 3.4 Inschatting van het aanbod in de frisdrankautomaten (n=27)

	Scholen met ondersteuning gezonde school (n=17)	Scholen zonder ondersteuning gezonde school (n=10)
Bijna alleen maar "calorierijke" dranken	4	0
Meer "calorierijke" dan "calorie-arme" * producten	6	4
Evenveel "calorierijke" als "calorie-arme" * producten	5	5
Meer "calorie-arme" * dan "calorierijke" producten	1	1
Bijna alleen maar "calorie-arme" * producten	1	0

*"Calorie-arme/ gezonde" dranken.

Voor vier "calorierijke" en vier "calorie-arme/ gezonde" dranken is nagevraagd of ze in de frisdrankautomaten worden aangeboden (**figuur 3.3**). Op alle locaties bevatten de automaten zowel frisdrank met toegevoegd suiker als light frisdrank. Op één locatie na is er ook overal (bron)water uit de automaten verkrijgbaar. Ook vruchtensap (zowel met en zonder toegevoegd suiker) en sportdrank worden op de meeste locaties aangeboden. Melk en yoghurt dranken zijn op ongeveer de helft van de locaties in de automaten te vinden, en hierbij gaat het iets vaker om de calorie-arme varianten dan om producten met toegevoegd suiker.

Figuur 3.3 Percentage scholen met aanbod van "calorierijke producten" en "calorie-arme/gezonde" producten in de frisdrankautomaten (n=27)‡

‡Voor frisdrank, vruchtensap en melk- en yoghurtdranken is weergegeven of (zowel) de calorierijke variant (met toegevoegd suiker) als de caloriearme variant worden aangeboden. Verder is weergegeven of sportdrank en/of bronwater worden aangeboden.

Het aanbod in de snoepautomaten wordt voor de meeste locaties overwegend als "minder gezond" ingeschat (**tabel 3.5**). Voor 10 van de 27 locaties wordt ingeschat dat er een goede afstemming is tussen gezonde en minder gezonde producten, en voor 1 locatie wordt zelfs ingeschat dat er bijna alleen maar gezondere producten in de snoepautomaten te vinden zijn.

Tabel 3.5 Inschatting van het aanbod in de snoepautomaten (n=27)

	Scholen met ondersteuning gezonde school (n=17)	Scholen zonder ondersteuning gezonde school (n=10)
Bijna alleen maar "minder gezonde" producten zoals candybars, chips en zakjes snoep	8	8
Een goede afstemming tussen minder gezonde en gezondere producten zoals sultana en ontbijtkoek	8	2
Bijna alleen maar gezondere producten	1	0

3.3 Maatregelen en beleid

Deelname aan projecten

De deelname aan projecten is specifiek nagevraagd voor "De Gezonde Schoolkantine" en "Test Je leefstijl". Daarnaast konden de respondenten aangeven of er nog aan andere landelijke of regionale/lokale projecten wordt deelgenomen, of dat de scholen eigen projecten hebben gericht op een gezond voedingspatroon. Omdat de facilitair managers steeds dezelfde projecten rapporteerden voor al hun locaties zijn de resultaten in **tabel 3.6** weergegeven voor het aantal facilitair managers. Door 9 van hen is aangegeven dat ze deelnemen aan het project "De Gezonde Schoolkantine"; 2 geven aan dat wordt deelgenomen aan "Test Je Leefstijl".

Tabel 3.6 Deelname aan projecten (n=15)‡

	Scholen met ondersteuning gezonde school (10 FM)‡			Scholen zonder ondersteuning gezonde school (5 FM)‡		
	Ja	Nee	Weet niet	Ja	Nee	Weet niet
De gezonde schoolkantine	5	3	2	4	1	0
Testjeleefstijl.nl	2	4	4	0	3	2
Ander nationaal project	0	5	5	0	2	3
Ander lokaal project	0	5	5	0	2	3
Eigen project	2	5	3	3	2	0

‡ Aantallen in de tabel zijn weergegeven per facilitair manager (FM), elke manager heeft de verantwoordelijkheid over 1 tot 5 locaties (en 1 FM die op instellingsniveau heeft ingevuld; 54 locaties).

Geen van de facilitair managers gaf aan een ander landelijk of regionaal of lokaal project deel te nemen. Door vijf facilitair managers is aangegeven dat de school zelf projecten heeft om een gezond voedingspatroon te bevorderen:

- Winkelconcept met marketingmogelijkheden in de school.
- In samenspraak met cateringbedrijf de ongezonde producten achterin counter plaatsen.
- Acties door cateraar i.s.m. de school.
- Proeverij gezonde voeding/ project "vitaal".
- Eigen actie: lekker gezond" Eigen controlebureau dat het aanbod gezonde voeding op onze locatie beoordeelt."

Handleiding gezonde school

In totaal zijn 9 van de 15 deelnemende facilitair managers bekend met de "Handleiding Gezonde School" van het Centrum Gezond Leven (RIVM). Dit waren 6 van de 10 managers op een school die ondersteund wordt op het gebied van de Gezonde School en 3 van de 5 managers op scholen waar dit niet het geval is. Door 6 van de 9 facilitair managers die bekend zijn met de handleiding wordt deze gebruikt bij het vormgeven van het beleid, en 2 van hen zijn van plan de handleiding te gaan gebruiken.

Maatregelen

Voor 8 specifieke maatregelen is nagevraagd of deze op de locatie worden getroffen (**tabel 3.7**). Op bijna alle locaties zijn aanpassingen in het assortiment gedaan (uitbreiden "gezonde" producten en/of inperken "minder gezonde" producten, aanpassen inhoud automaten). Ook is er op de meerderheid van de locaties aandacht voor gezonde voeding in het reguliere lesprogramma. Op slechts 5 van de 27 locaties worden gezonde producten goedkoper aangeboden dan ongezonde producten, en op 1 locatie is het nuttigen van bepaalde minder gezonde producten verboden. Op geen enkele locatie zijn de frisdrank en/of snoepautomaten verwijderd, of zijn er afspraken met aanbieders in de omgeving over de verkoop van snoep en/of snacks aan studenten.

Tabel 3.7 Maatregelen ter bevordering van een gezond voedingspatroon (n=27)

	Scholen met ondersteuning gezonde school (n=17)			Scholen zonder ondersteuning gezonde school (n=10)		
	Ja	Nee	Weet niet	Ja	Nee	Weet niet
Het assortiment gezonde producten is uitgebreid	14	3	0	9	1	0
Het assortiment minder gezonde producten is ingeperkt	15	2	0	10	0	0
Gezonde producten worden goedkoper aangeboden dan minder gezonde producten	4	4	9	1	8	1
Het nuttigen van bepaalde minder gezonde producten, zoals candybars of chips, is op school verboden	0	16	1	1	9	0
De frisdrank- en/of snoepautomaten zijn verwijderd	0	16	1	0	9	1
De inhoud van de automaten is aangepast en ook gezonde producten zijn toegevoegd	8	8	1	10	0	0
Er zijn afspraken met aanbieders in de omgeving over de verkoop van snoep of snacks aan studenten	0	16	1	0	9	1
Er is aandacht voor het thema 'gezonde voeding' in het reguliere onderwijsprogramma	7	6	4	9	0	1

Door een aantal facilitair managers is aangegeven dat er nog andere maatregelen zijn genomen:

- Er is een kleurcoderingssysteem voor gezonde en minder gezonde producten (5x aangegeven, totaal 13 locaties).
- Studenten/medewerkers er als gastheer/vrouw persoonlijk op wijzen
- Op de locatie hebben we een winkel i.p.v. balie of uitgifte. de winkelbeheerder is volledig werkzaam volgens het concept gezonde school.
- Er wordt informatie gegeven over hoeveelheid calorieën en wat je ervoor moet doen om deze te verbruiken.

Specifiek voor de kantine zijn drie maatregelen nagevraagd (**tabel 3.8**). Zowel op scholen die wel en niet ondersteund worden op het gebied van “De Gezonde School” zijn er locaties die acties of aanbiedingen houden om gezonde producten te promoten, die een looproute hebben waarbij gezonde producten eerst worden aangeboden en daarna minder gezonde producten, en die een informatiesysteem hebben om aan te geven welke producten meer en minder gezond zijn. Op ongeveer de helft van de locaties met acties of aanbiedingen de aanschaf van gezonde producten gepromoot.

Tabel 3.8 Maatregelen in de kantine (n=24)‡

	Scholen met ondersteuning gezonde school (n=15)			Scholen zonder ondersteuning gezonde school (n=9)		
	Ja	Nee	Weet niet	Ja	Nee	Weet niet
Acties of aanbiedingen om gezonde producten te promoten	7	7	1	6	3	0
Een looproute waarbij eerst de gezonde en daarna de minder gezonde producten worden aangeboden	5	10	0	5	3	1
Een informatiesysteem (bijvoorbeeld gekleurde stickers om aan te geven welke producten gezond en welke minder gezond zijn)	11	3	1	6	3	0

‡ Alle locaties met ten minste één kantine.

3.4 Visie op verantwoordelijkheid van scholen

Op de vraag of MBO scholen een verantwoordelijkheid hebben bij het bevorderen van een gezond voedingspatroon onder studenten (zie bijlage 1) antwoordden alle 15 facilitair managers met "ja".

Echter vaak werd hierbij ook opgemerkt dat het om een gedeelde verantwoordelijkheid gaat met o.a. de ouders en de studenten zelf. Hieronder volgt een illustratie van antwoorden die hiervoor door de facilitair managers zijn gegeven:

Ja, omdat..

- "Studenten het grootste deel van de tijd op school zitten. Studenten presteren beter op school wanneer ze een gezond voedingspatroon hebben."
- "De student beter presteert/ meer energie krijgt van het eten van gezond voedsel. Student zit een groot deel van zijn leven op school. (opvoeding)"
- "Gezondheid een gezamenlijke verantwoordelijkheid is, niet alleen op scholen."
- "Naast het eten thuis op school ook naar een gezonde maaltijd moet worden gestreefd/bevordering door school is onze verantwoordelijkheid"
- "De school ook gebaat is bij vitale deelnemers en medewerkers. Wij willen echter niet eenzijdig aanbieden en betuttelen. Liever een bewuste keuze voor gezond, dan opgedrongen geluk."
- "Een school bijdraagt aan de algehele vorming van de student."
- "Deels. Je borduurt voort op de basis die in voorgaande jaren wordt gelegd door o.a. de thuissituatie."
- "Vanuit de educatieve kant ook het belang van een gezond voedingspatroon gestimuleerd mag worden."
- "We een opvoedkundige, dan wel stimulerende invloed op cursisten hebben. We willen bijdragen aan de gezonde leefomgeving voor cursisten zowel in omgeving (sociaal) als in aanbod van consumpties (lichamelijke en geestelijke gezondheid)."
- "Het aanbod van diverse artikelen bepalend is voor de aanschaf."

Ook wordt door een aantal respondenten aangegeven dat scholen maar tot op zekere hoogte invloed hebben op het voedingspatroon van studenten:

- "Echter zoiets kost wel tijd en omschakeling. Ook dient rekening te worden gehouden met verminderde inkomsten."
- "Je hebt als school verantwoordelijkheid voor de omgeving en dus is het ook belangrijk om minder gezond aanbod te hebben zodat leerlingen dat niet buiten school gaan kopen en daar rotzooi gaan maken."
- "Aangezien onze catering is uitbesteed dient er uiteraard rekening te worden gehouden met het commercieel belang van de cateraar."
- "Het is de persoon (student) bewust maken van gezonde voeding. Maar dit kan nooit alleen staan met gezonde voeding, ook het bewegingsgedrag hoort hierbij. School is een onderdeel in dit gezonde leefgedrag. Het gezonde leefgedrag zal ook buiten school om plaats moeten vinden. Denk aan thuissituatie, verenigingsleven, uitgaansleven en vakanties. De student blijft keuze mogelijkheden houden tussen goed (gezond) en minder goed (ongezond), hier zal de student zijn eigen keus in maken en wij mogen proberen om die keuze te begeleiden."

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies en discussie

Concluderend blijkt dat de meeste locaties beschikken over een kantine en frisdrank- en snoepautomaten. Op bijna de helft van de locaties is een waterkoeler aanwezig en op een klein deel een versautomaat.

Naar inschatting van de facilitair managers houdt het aanbod van gezonde en minder gezonde producten in de kantines elkaar in evenwicht en dit lijkt te worden bevestigd door het productaanbod.

Van 13 geïnventariseerde "minder gezonde" producten bieden de meeste locaties ($\geq 80\%$) chips, saucijzenbroodjes, candybars, zakjes snoep en (gevulde) koeken in de kantine aan. Ook zijn op de meeste locaties diverse calorierijke dranken in de kantine verkrijgbaar (frisdrank, sportdrink, melk/yoghurt dranken en vruchtendranken met toegevoegd suiker).

Ook 6 van de 12 "gezonde" producten worden op meer dan 80% van de locaties aangeboden: belegde broodjes, soep, bronwater, licht frisdrank, melk/karnemelk en vruchtensap (zonder toegevoegd suiker).

De inschatting van het aanbod in frisdrank- en snoepautomaten is minder positief. Wel blijken de frisdrankautomaten zowel calorierijke als arme dranken te bevatten. Uit de inventarisatie van producten blijkt dat de frisdrankautomaten op alle locaties zowel suikerhoudende als licht frisdranken bevatten. Ook sportdranken en bronwater en vruchtensappen met en zonder suiker behoren op de meeste locaties tot het assortiment van de frisdrankautomaten.

Door 9 van de 15 facilitair managers is aangegeven dat ze deelnemen aan het project "De Gezonde Schoolkantine" en door 2 dat ze deelnemen aan "Test Je Leefstijl". Van de 15 facilitair managers geven er 6 aan niet op de hoogte te zijn of hun locatie(s) deelnemen aan "Test Je Leefstijl". Ook noemde geen enkele manager een ander nationaal of regionaal project. Wellicht zijn hiervoor andere personen verantwoordelijk.

In totaal zijn 9 van de 15 facilitair managers bekend met de "Handleiding Gezonde School" van het CGL (RIVM). Opvallend is dat ook 4 van de 10 managers van een school die door het NIGZ ondersteund wordt om hiermee te werken, aangeeft hiermee niet bekend te zijn.

De meeste scholen hebben de afgelopen jaren één of meer maatregelen getroffen om een gezond voedingspatroon te bevorderen. Van 8 specifieke maatregelen blijken aanpassingen in het assortiment het meest te worden gedaan (uitbreiden gezonde producten en/of inperken minder gezonde producten; aanpassen inhoud automaten). Ook is er meestal aandacht voor gezonde voeding in het reguliere lesprogramma. Het verbieden van het eten van bepaalde minder gezonde producten en het verwijderen van frisdrank- of snoepautomaten en het maken van afspraken met aanbieders van snoep/snacks in de omgeving van de school komt niet of nauwelijks voor.

Verder wordt in de kantines relatief vaak gebruik gemaakt van een (kleur)coderingssysteem om aan te geven welke producten gezond of minder gezond zijn.

Alle facilitair managers zijn van mening dat MBO scholen een verantwoordelijkheid hebben bij het bevorderen van een gezond voedingspatroon onder studenten. Hierbij wordt vaak ook opgemerkt dat het om een gedeelde verantwoordelijkheid gaat met o.a. de ouders; en dat studenten ook hun eigen verantwoordelijkheid hebben. Ook geven zij aan dat de invloed op het voedingsaanbod deels beperkt wordt door het commerciële belang (van de cateraar) en doordat studenten ook buiten de school producten kunnen kopen.

Dit deelonderzoek geeft een gedetailleerde inventarisatie van het voedingsaanbod en beleid op een aantal afzonderlijke MBO locaties en vormt daarmee een verdieping van de gegevens op instellingsniveau (11). De resultaten van beide deelonderzoeken zijn complementair en lijken elkaar te bevestigen.

Bij de interpretatie van de gegevens van dit verdiepende deelonderzoek, dient er rekening mee te worden gehouden dat het door de onderzoeksopzet niet gaat om een landelijk representatieve steekproef.

Uit opmerkingen blijkt dat deze instellingen/managers gedeeltelijk de voorhoede vormen op dit gebied. Zo geven enkele respondenten aan prijzen te hebben gewonnen van het Voedingscentrum voor "De Gezonde Schoolkantine", al geven ook enkele managers aan nog minder ver te zijn. Enkele managers geven aan dat de stand van zaken m.b.t. het voedingsaanbod deels afhankelijk is van het type opleiding(en) op de locatie.

Vanwege het kleine aantal scholen is het niet mogelijk om harde uitspraken te doen over verschillen tussen scholen die wel of niet worden ondersteund op het gebied van "De Gezonde School". Op grond van de resultaten van dit deelonderzoek lijkt er echter geen groot verschil te zijn in het voedingsaanbod en maatregelen/beleid op dit gebied. Ten tijde van het onderzoek werden de deelnemende scholen pas ongeveer een half jaar ondersteund. Mogelijk dat op langere termijn, in grootschaliger onderzoek, wel verschillen gedetecteerd kunnen worden.

De gebruikte vragenlijst bevat deels dezelfde vragen als een vragenlijst voor onderzoek naar overgewichtpreventie in het voortgezet onderwijs (VO) in 2010/2011 (9). Dit geeft de mogelijkheid om het voedingsaanbod op MBO en VO locaties te vergelijken.

In grote lijnen lijkt het voedingsaanbod op MBO en VO schoollocaties overeen te komen. Op de meeste locaties is een kantine aanwezig en zijn er snoep- en frisdrankautomaten. Voor beide schooltypen geven de meeste locatieverantwoordelijken aan dat er in de kantine een goede balans is tussen "gezonde" en "minder gezonde" producten. Dit lijkt voor beide schooltypen ook te worden bevestigd door de ongeveer gelijke verhouding tussen "gezonde" en "minder gezonde" producten die in de kantines wordt aangeboden. Wel worden alle producten op een groter deel van de MBO locaties aangeboden dan van de VO locaties. Dit kan mogelijk verklaard worden doordat de MBO locaties gemiddeld groter zijn dan de VO locaties.

Zowel op VO en MBO locaties zijn aanpassingen in het assortiment de meest voorkomende maatregelen om een gezond voedingspatroon te stimuleren. In het VO rapporteerde een klein deel (5-10%) van de scholen dat het nuttigen van bepaalde producten zoals candybars of chips op school verboden is, of dat frisdrank en/of snoepautomaten zijn verwijderd. Op het MBO lijken deze maatregelen nog minder vaak voor te komen, wat waarschijnlijk verklaard kan worden door het verschil in leeftijd van de leerlingen/studenten.

4.2 Aanbevelingen

Aanbevelingen voor schoollocaties

Dit onderzoek geeft een aantal aanknopingspunten voor het verbeteren van het voedingsaanbod op MBO locaties:

- Het uitbreiden van het aanbod in de kantine en automaten met gezonde producten en het beperken van het aanbod van gezonde producten.
- Het verwijderen van frisdrank- en snoepautomaten.
- Het makkelijker en aantrekkelijker maken van de gezonde keuze, doormaatregelen als het goedkoper aanbieden van gezonde producten, of gebruik maken van een coderingssysteem om aan te geven welke producten gezond of minder gezond zijn.
- Aandacht voor gezonde voeding opnemen in het reguliere curriculum.
- Meedoen aan “De Gezonde Schoolkantine” en andere projecten.

Voor verdere aanbevelingen voor het verbeteren van het voedingsaanbod en het stimuleren van een gezonde leefstijl onder studenten verwijzen we graag naar het ondersteuningsaanbod van het Centrum Gezond Leven van het RIVM. Op de site www.gezondeschool.nl (6) zijn aanbevelingen te vinden voor het werken met De Gezonde School-aanpak. Een aantal factoren die kunnen bijdragen aan de effectiviteit van interventies gericht op een gezonder voedingpatroon van leerlingen/studenten zijn: een langdurige programmaduur van meer dan een jaar, gelijktijdig inzetten op het aanpassen van het voedingsaanbod en educatie, het trainen van docenten en het ontwikkelen van een schoolbreed beleid t.a.v. voeding (12).

Op de site is www.gezondeschool.nl is ook de “Handleiding Gezonde School” voor het MBO te vinden. Meer informatie over geschikte projecten voor de MBO is te vinden in de I-database van het CGL (13); door te zoeken op de setting school. De I-database geeft een actueel overzicht gevonden van erkende leefstijlinterventies. Ook het W.J.H. Mulier Instituut heeft in 2011 een inventarisatie uitgebracht van leefstijlinterventies in de MBO setting (14).

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Op dit moment en ook in de aankomende jaren wordt er door middel van diverse projecten en (landelijke) beleidsmaatregelen op scholen een gezonde leefstijl onder MBO studenten gestimuleerd

Dit RIVM onderzoek kan, samen met het aanpalende DSP onderzoek (11) gezien worden als een eerste beeld van de stand van zaken op het gebied van het voedingsaanbod in het MBO. Om vast te stellen in hoeverre de inspanningen daadwerkelijk leiden tot verbeteringen in het voedingpatroon van studenten is het aan te bevelen om (op grotere schaal) follow-up onderzoek uit te voeren naar (verandering in) voedingsaanbod, beleid en maatregelen. Enkele aandachtspunten hierbij:

- Het huidige onderzoek is gericht op het voedingsaanbod van scholen. Dit vanuit de gedachte dat het voedingsaanbod bepalend is voor de vraag en vice versa. Het is echter de vraag in hoeverre aanpassing van het voedingsaanbod ook daadwerkelijk leidt tot verbeteringen in het voedingsgedrag van studenten. Uitbreiden van het onderzoek naar de daadwerkelijke aanschaf van producten en het voedingsgedrag van studenten kan hier meer inzicht in geven.
- Net als voor het implementeren van interventies is het voor het onderzoek van belang om rekening te houden met de organisatiestructuur van de MBO instellingen. Voedingsbeleid wordt

deels bepaald op centraal (raad van bestuur) niveau en deels op decentraal niveau (cluster, domein, sector of locatie); en dit verschilt per instelling. Voor een goed beeld van het voedingsaanbod is onderzoek nodig op locatieniveau met een hoge respons. Enkele facilitair managers gaven aan dat het voedingsaanbod verschilt per type opleiding (sector), dus hier dient in vervolgonderzoek rekening mee te worden gehouden.

- Naast grootschaliger kwantitatief onderzoek, kunnen de resultaten van dit onderzoek kunnen ook aanleiding vormen tot kwalitatief verdiepend onderzoek bij scholen. Hierin kan bijvoorbeeld worden nagegaan wat betrokken partijen van de resultaten vinden en wat implicaties kunnen zijn voor hun eigen beleid t.a.v. gezonde voeding.

Literatuur

1. MBO Raad. MBO in feiten en cijfers. Woerden: MBO Raad, 2010.
2. Rijpstra A, Bernaards C. De leefstijl van MBO studenten in Nederland 2009/2010. Leiden: TNO, 2011: TNO/LS 2011.014.
3. VWS. Beleidskader Sport, Bewegen en Onderwijs. Den-Haag: VWS, 2008.
4. MBO Raad. Masterplan bewegen en sport MBO. Woerden: MBO Raad, 2010.
5. Voedingscentrum. Degezondeschoolkantine.nl. Den-Haag: Voedingscentrum, <http://www.degezondeschoolkantine.nl>, geraadpleegd: 31 juli 2012.
6. RIVM. Gezondeschool.nl Bilthoven: RIVM, <http://www.gezondeschool.nl> versie 1.5, 19 juli 2012.
7. Middelbeek L, Blokdijk L, Schuit AJ, Buijs G, Rutz SI, Schilthuis HJ, W.J.E. Bemelmans. Overgewichtpreventie in het voortgezet onderwijs: het landelijke en regionale beeld. Bilthoven, 2007: RIVM rapport 260412001.
8. Scholtens S, Middelbeek L, Rutz SI, Buijs G, Bemelmans WJE. Differences in school environment, school policy and actions regarding overweight prevention between Dutch schools. A nationwide survey. BMC Public Health 2010; 10:42.
9. Mikolajczak J, van den Berg SW, Bemelmans WJE. Overgewichtpreventie in het voortgezet onderwijs in 2010-2011. Bilthoven, 2012: RIVM rapport 260701007.
10. Duijvestijn P, De Groot M. Monitor bewegen en sport in het MBO. Meting schooljaar 2010-2011. Amsterdam: DSP-Groep, 2012.
11. Duijvestijn P, De Groot M. Voedingsaanbod in het MBO. Deel A: Inventarisatie van beleid en praktijk rond het voedingsaanbod op instellingsniveau. Amsterdam: DSP-groep 2012.
12. Bos V, de Jongh DM, Paulussen TGWM. Gezondheidsbevordering en preventie in het onderwijs. Stand van zaken, effectiviteit en ervaringen van GGD'en en scholen. Bilthoven: RIVM, 2010: rapportnummer 255001003/2010.
13. RIVM. Loketgezondleven.nl Bilthoven: RIVM, <http://www.loketgezondleven.nl/interventies/i-database>.
14. von Heijden A, Collard D. Inventarisatie van leefstijlinterventies binnen de mbo-setting. Gezonde School op het MBO. Den-Bosch: W.J.H. Mulier Instituut, 2011.

Bijlage 1 Vragenlijst voedingsaanbod op MBO locaties

<Hieronder volgt een weergave van de vragenlijst; de vragenlijst is elektronisch afgenomen. De vragenlijst werd daarbij automatisch aangepast aan het aantal locaties waar de facilitair manager verantwoordelijk voor is. In dit voorbeeld gaat het om 2 locaties. Ook werden vragen die niet van toepassing waren automatisch overgeslagen.>

In deze digitale vragenlijst vragen we u naar het beleid en de praktijk met betrekking tot het voedingsaanbod binnen de locatie(s) van uw mbo-instelling. Het invullen kost circa 20 minuten.

Deze vragenlijst heeft alleen betrekking op MBO onderwijs. Eventuele andere onderwijstypen kunnen buiten beschouwing worden gelaten

ALGEMEEN

1) Wat is de naam van uw onderwijsinstelling?

2) Hoeveel MBO locaties vallen onder uw verantwoordelijkheid?

Indien er locaties zijn, die overeenkomen wat betreft het voedingsbeleid en –aanbod, verzoeken we u deze samen te nemen. Per locatie (of groep locaties) krijgt u namelijk een aantal vragen.

3) Zou u voor elke locatie de naam, plaats en het aantal MBO studenten kunnen weergegeven?

U kunt in deze vragenlijst maximaal over 5 locaties of locatieclusters rapporteren. Indien u verantwoordelijk bent voor meer locaties of locatieclusters kunt u de vragenlijst na afsluiten opnieuw openen en invullen.

Toelichting:

- Indien er locaties zijn, die overeenkomen wat betreft het voedingsbeleid en –aanbod, kunt u deze samennemen.
- Geef een schatting van het aantal studenten dat in een schooljaar de locatie bezoekt, inclusief de studenten die een deel van het jaar elders op stage zijn. Studenten die het hele schooljaar elders verblijven, hoeven niet te worden meegerekend.

Naam Locatie:	Plaats	Aantal MBO studenten
1....		
2....		

4) Zou u per locatie kunnen aangeven welke faciliteiten voor uw leerlingen aanwezig zijn?

	Alle locaties	Geen enkele locatie	Locatie 1 <naam>	Locatie 2 <naam>	Weet niet
Kantine, uitgiftebalie of counter	☐	☐	☐	☐	☐
Frisdrankautomaat	☐	☐	☐	☐	☐
Snoepautomaat	☐	☐	☐	☐	☐
Versautomaat	☐	☐	☐	☐	☐
Waterkoeler	☐	☐	☐	☐	☐

MAATREGELEN EN BELEID

5) Bent u bekend met de handleiding gezonde school van het RIVM?

- Ja
- Nee < door naar vraag 7 >

6) Gebruikt u deze handleiding voor het vormgeven van het voedingsbeleid?

- Ja
- Nee, en er zijn ook geen plannen om deze te gaan gebruiken
- Nee, maar wel van plan om dit in de toekomst te gaan gebruiken

7) Zou u per locatie kunnen aangeven welke maatregelen worden getroffen om een gezond voedingspatroon onder studenten te bevorderen?

	Alle locaties	Geen enkele locatie	Locatie 1	Locatie 2	Weet niet
Het assortiment gezonde producten is uitgebreid	☐	☐	☐	☐	☐
Het assortiment minder gezonde producten is ingeperkt	☐	☐	☐	☐	☐
Gezonde producten worden goedkoper aangeboden dan ongezonde producten	☐	☐	☐	☐	☐
Het nuttigen van bepaalde minder gezonde producten, zoals candybars of chips, is op school verboden	☐	☐	☐	☐	☐
De frisdrank- en/of snoepautomaten zijn verwijderd	☐	☐	☐	☐	☐
De inhoud van de automaten is aangepast en ook gezonde producten zijn toegevoegd	☐	☐	☐	☐	☐
Er zijn afspraken met aanbieders in de omgeving over de verkoop van snoep of snacks aan studenten	☐	☐	☐	☐	☐
Er is aandacht voor het thema 'gezonde voeding' in het reguliere onderwijsprogramma	☐	☐	☐	☐	☐
Een (of meer) andere maatregel(en)	☐	☐	☐	☐	☐

7a: Indien u nog andere maatregelen treft, wilt u dan hieronder aangeven welke maatregelen? (per locatie)

Locatie 1

Locatie 2

DEELNAME AAN PROJECTEN

8) Zou u per locatie kunnen aangeven aan welke landelijke, regionale en eigen projecten gericht op een gezond voedingsaanbod wordt deelgenomen?

	Alle locaties	Geen enkele locatie	Locatie 1	Locatie 2	Weet niet
De gezonde schoolkantine	☐	☐	☐	☐	☐
Testjeleefstijl.nl	☐	☐	☐	☐	☐
Ander nationaal project	☐	☐	☐	☐	☐
Ander regionaal/lokaal project	☐	☐	☐	☐	☐
Eigen project	☐	☐	☐	☐	☐

8a: U heeft aangegeven aan andere nationale projecten deel te nemen, zou u hieronder kunnen toelichten welke projecten (per locatie)?

Locatie 1 :

Locatie 2:

U heeft aangegeven aan andere regionale/lokale projecten deel te nemen, zou u hieronder kunnen toelichten welke projecten (per locatie)?

Locatie 1

Locatie 2

U heeft aangegeven aan andere eigen projecten deel te nemen, zou u hieronder kunnen toelichten welke projecten (per locatie)?

Locatie 1 :

Locatie 2:

KANTINE

<Vraag 9 t/m 13: alleen voor locaties waarvoor in vraag 4 is aangegeven dat er een kantine aanwezig is>

9) Door wie wordt de kantine of worden de kantines beheerd?

	Intern, door de school zelf	Extern, door een cateraar	Anders	Weet niet
Locatie 1	☐	☐	☐	☐
Locatie 2	☐	☐	☐	☐

9a: Indien de kantine(s) door iemand anders worden beheerd, zou u dit hieronder kunnen toelichten (per locatie)?

Locatie 1:

Locatie 2:

10) Hoe zou u de verhouding van het aanbod "gezonde" en "minder gezonde" producten in de kantine(s) omschrijven?

	Bijna alleen maar "minder gezonde" producten	Meer "minder gezonde" dan "gezonde" producten	Evenveel "minder gezonde" als "gezonde" producten	Meer "gezonde" dan "minder gezonde" producten	Bijna alleen maar "gezonde" producten	Weet niet
Locatie 1	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Locatie 2	☐	☐	☐	☐	☐	☐

11) Welke van onderstaande "minder gezonde" producten worden dagelijks in de kantine(s) aangeboden?

	Alle locaties	Geen enkele locatie	Locatie 1	Locatie 2	Weet niet
Candybars	☐	☐	☐	☐	☐
Zakjes snoep	☐	☐	☐	☐	☐
Gefrituurde snacks	☐	☐	☐	☐	☐
Sportdranken	☐	☐	☐	☐	☐
Saucijzenbroodjes	☐	☐	☐	☐	☐
Huzarenslaatjes	☐	☐	☐	☐	☐
Gesuikerde frisdranken	☐	☐	☐	☐	☐
Chips	☐	☐	☐	☐	☐
(Gevulde) koeken	☐	☐	☐	☐	☐
Pizzapunt	☐	☐	☐	☐	☐
Roomijs	☐	☐	☐	☐	☐
Vruchtensappen en -dranken met toegevoegde suikers	☐	☐	☐	☐	☐
Melk- en yoghurt dranken met toegevoegde suikers	☐	☐	☐	☐	☐
Ander product, namelijk < VRIJ INVULVELD >	☐	☐	☐	☐	☐
Ander product, namelijk < VRIJ INVULVELD >	☐	☐	☐	☐	☐

12) Welke van onderstaande "gezonde" producten worden dagelijks in de kantine(s) aangeboden?

	Alle locaties	Geen enkele locatie	Locatie 1	Locatie 2	Weet niet
Vers fruit	☐	☐	☐	☐	☐
Melk / karnemelk	☐	☐	☐	☐	☐
Belegde broodjes	☐	☐	☐	☐	☐
Vers vruchtensap	☐	☐	☐	☐	☐
Vruchtensappen en -dranken zonder toegevoegde suikers	☐	☐	☐	☐	☐
Light frisdranken	☐	☐	☐	☐	☐
Bronwater	☐	☐	☐	☐	☐
Rauwkost	☐	☐	☐	☐	☐
Rijstkoeken	☐	☐	☐	☐	☐
Soep	☐	☐	☐	☐	☐
Salade	☐	☐	☐	☐	☐
Yoghurt	☐	☐	☐	☐	☐
Ander product, namelijk <VRIJ INVULVELD>	☐	☐	☐	☐	☐
Ander product, namelijk <VRIJ INVULVELD>	☐	☐	☐	☐	☐

13) Wordt in de kantine(s) gebruik gemaakt van...

	Alle locaties	Geen enkele locatie	Locatie 1	Locatie 2	Weet niet
Acties of aanbiedingen om gezonde producten te promoten	☐	☐	☐	☐	☐
Een looproute, waarbij eerst de gezonde en daarna pas de minder gezonde producten worden aangeboden	☐	☐	☐	☐	☐
Een informatiesysteem (bijvoorbeeld gekleurde stickers) om aan te geven welke producten gezond en welke minder gezond zijn	☐	☐	☐	☐	☐

FRISDRANK- EN SNOEPAUTOMATEN

< Vraag 14, 15 en 16: alleen voor locaties waarvoor in vraag 4 is aangegeven dat er een frisdrankautomaat aanwezig is >

14) Hoe zou u in het algemeen de verhouding van het aanbod tussen "calorierijke" en "caloriearme/gezonde" dranken in de frisdrankautomaten omschrijven?

	Bijna alleen maar calorierijke dranken	Meer calorierijke dan caloriearme /gezonde dranken	Evenveel calorierijke als caloriearme /gezonde dranken	Meer caloriearme /gezonde dan calorierijke dranken	Bijna alleen maar caloriearme /gezonde dranken	Weet niet
Locatie 1	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Locatie 2	☐	☐	☐	☐	☐	☐

15) Welke van onderstaande "calorierijke" dranken worden in de frisdrankautomaten aangeboden?

	Alle locaties	Geen enkele locatie	Locatie 1	Locatie 2	Weet niet
Gesuikerde frisdranken	☐	☐	☐	☐	☐
Vruchtensappen en –dranken met toegevoegde suikers	☐	☐	☐	☐	☐
Sportdranken	☐	☐	☐	☐	☐
Melk- en yoghurtdranken met toegevoegde suikers	☐	☐	☐	☐	☐
Ander product, namelijk < <i>VRIJ INVULVELD</i> >	☐	☐	☐	☐	☐
Ander product, namelijk < <i>VRIJ INVULVELD</i> >	☐	☐	☐	☐	☐

16) Welke van onderstaande "caloriearme" dranken worden in de frisdrankautomaten aangeboden?

	Alle locaties	Geen enkele locatie	Locatie 1	Locatie 2	Weet niet
Light frisdranken	☐	☐	☐	☐	☐
Melk en karnemelk	☐	☐	☐	☐	☐
Bronwater	☐	☐	☐	☐	☐
Vruchtensappen en -dranken zonder toegevoegde suikers	☐	☐	☐	☐	☐
Ander product, namelijk < <i>VRIJ INVULVELD</i> >	☐	☐	☐	☐	☐
Ander product, namelijk < <i>VRIJ INVULVELD</i> >	☐	☐	☐	☐	☐

17) Hoe zou u het aanbod in de snoepautomaten omschrijven?

<Alleen voor locaties waarvoor in vraag 4 is aangegeven dat er een snoepautomaat aanwezig is>

	Bijna alleen maar minder gezonde producten, zoals candybars, chips en zakjes snoep	Een goede afstemming tussen minder gezonde producten en gezondere producten, zoals sultana en ontbijtkoek	Bijna alleen maar gezondere producten	Weet niet
Locatie 1	☐	☐	☐	☐
Locatie 2	☐	☐	☐	☐

OVERIGE VRAGEN

18) Hebben MBO instellingen, naar uw persoonlijke mening, een verantwoordelijkheid aangaande het stimuleren en faciliteren van een gezond voedingspatroon onder studenten?

- Ja, omdat
- Nee, omdat

19) Als u verder nog opmerkingen heeft over het onderzoek en/of nog iets kwijt wilt waarvoor in bovenstaande geen ruimte was, dan kunt u dit hieronder aangeven.

<Ruimte voor opmerkingen>

Dank voor uw medewerking!

Dit is een uitgave van:

**Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu**

Postbus 1 | 3720 BA Bilthoven
www.rivm.nl